

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

ГОЈКО НИКОЛИШ: МЕМОАРИ — КОРИЈЕН, СТАБЛО, ПАВЕТИНА
СВЕУЧИЛИШНА НАКЛАДА „ЛИБЕР“ — ЗАГРЕБ У САРАДЊИ С
„ПРОСВЈЕТОМ“ — ЗАГРЕБ, ЗАГРЕБ 1981, стр. 690

Гојко Николиш је један од најистакнутијих учесника шпанског грађанског рата и актера наше социјалистичке револуције. Родио се 1911. у селу Сјеничаку, у околини Карловца, и потиче из угледне српске свештеничке породице. Основну школу је завршио у родном селу, а гимназију почео да учи у Карловцу и завршио је у Сремским Карловцима. Медицински факултет је завршио у Београду. За вријеме студија определијелио се за револуционарни студентски покрет. Примљен је у КПЈ у вријеме када је сваки њен члан био изложен великим опасностима од полиције и реакционарних појединаца на универзитету. Био је присталица борбе београдских студената и наставника за аутономију универзитета, за слободу науке и културе, против националистичких удружења и полицијске страховладе. После је завршетка студија медицине, Николиш се определијелио за живот професионалног револуционара, па је активно учествовао и у шпанском грађанском рату. Пушка, ашов и пинцета били су му основни прибор на бојиштима Шпаније. Добровољци различитих професија, раса, народа, језика, традиција, менталитета и чак идејних стремљења — кренули су да помогну шпанском народу. После је пораза шпанских републи-

канаца, Николиш бива ухапшен и стрпан у француски логор. Вратио се у Југославију када је други свјетски рат био узео позамашан залет. Катастрофа југословенске војске у априлском рату 1941. године била је тежак тренутак за младог љекара Николиша. По препоруци Партије и личној вољи, укључује се од првих устаничких дана у Краљевачки добровољачки партизански одред. Од тих дана па све до краја рата активно учествује у НОР-у и револуцији. У јесен 1941. постаје шеф Војног санитета при Врховном штабу, и на тој дужности остаје до краја рата. У послјератном периоду дао је значајан допринос и општем развјетку и јачању санитетске службе и развоју социјалистичке изградње. Проглашен је за народног хероја, одликован са више високих одликовања, добио чин генерал-пуковника, а у науци највише звање — академика.

То су само неки фрагменти из Николишеве богате и занимљиве биографије. Његови мемоари „КОРИЈЕН, СТАБЛО И ПАВЕТИНА“ пружиће радозналом читаоцу много више података о овој изузетној личности. У књизи нијесу само описане тешкоће, невоље, задовољства и признања ауторова, већ су дати и преглед догађаја и описи и судбине личности које су

биле непосредно или посредно везане за његову. Аутор није имао претензију да пише мемоаре у облику аутобиографије. То потврђује сам текст књиге, јер није писан у првом лицу. Он не жели да буде судија историји, а његова заслуга за догађаје о којима пише много је већа и значајнија од онога што се из текста мемоара види.

Сам текст дјела је стилски бриљантан, мисаоно јако богат, литерарно чист и хронолошки добро срећен. На описе природе аутору могу да позавиде и књижевници који се одушевљавају пејзажом и воле да га доживе и опишу. Врхунски сликари у описима појединих детаља наћи ће много боја, колажа и симболике. Сви ће се сложити да су овакви путници и миљеници природе, као и стилисти ријечи и мисли бисерни сликарски кутак одмора и разоноде. Ауторова запажања базирају се на суптилним анализама, дуготрајним провјеравањима, компарацијама и уважавањима мериторних судова врхунских научних прегалаца. То се види у описима: Дурмитора, Комова, Златибора, Зеленгоре, Маглића, Видуше, Прења, Романије, Грмеча, описа кањона Таре, Пиве, Сутјеске, Дрине, Неретве, Уне и Пливе.

Николиш је имао срећу да буде рођен у крајолику који је природа обдарила издашно обиљем љепота као што су Плитвице. Дјетињство и младост доживио је ратујући и уживајући у природи тамо гдје је човјекова рушилачка моћ била доста минорна. У дјетињству је природу доживио као рај. Није могао ни сањати тада да ће њене чари осјетити у бурном времену људских страдања и патњи, и у њој наћи азил и борити се са њом за свој биолошки опстанак. Тада је природна мимикрија била вреднија од људске. Даровити писац боравио је у планинама које по флори и фауни заслужују да им се имена спомињу у свим енциклопедијама и лексиконима. Аутор је обишао планине у Југославији, Шпанији и Индији, и стекао о њима импресије које су својствене човје-

ку који посједује машту, таленат и образовање врхунског стручњака и литерате. Као студент медицине Николиш је обишао пјешке многе наше планине, да би последије неколико година био њихов житељ а оне њему спасилац.

Географи овдје имају интересантну литературу и поуздане податке о планинама које Николиш описује. Етимолози, етнографи и етнолози наћи ће обиље драгоцјених запажања о људима, њиховој постанку насеља, њиховој социјалној култури, карактеру и условима у којима живе. Аутор је наше и шпанске планине обишао два пута, што као ратник што као путописац. Зов планине, ратни доживљаји, моћ запажања и способност писања и ауторова жеља и лична етика били су главни покретачи и гаранти да мемоари буду што вјерније и тачније написани. Зато је аутор вршио допунска научна и стручна истраживања, обилазећи терен с архивским стручњацима. Због свега тога ће и војни стратег и експерти без сумње користити ову књигу.

Да је фактор традиције значајан у развоју карактера личности и народа потврђују и запажања аутора Николиша. Обичаји, моралне норме и менталитет људи везани су за њихову дјелатност и услове у којима живе. Приликом описа Пиве и Пивљана аутор вјеродостојно наводи обиљежја људи и природе. Природа сурова, а људи питоми и чистуници. Још из ранијих вјекова страни путописци изнијели су о Пивљанима најљепше похвале. Кућна хигијена сељака-сточара ишла је испред стандарда тих људи. Култ рањеника вјековно је његован. Тај огромни морални капитал дошао је до пуног изражаја у току НОР-а и револуције.

Људи који саопштавају своја ратна сјећања више су писали о ратнику него о рањенику, више о стратешким, тактичким и организационим аспектима рата него о култури и просвјети, а нарочито мало су писали о санитету који се по неком неписаном правилу нашао на маргинама догађаја. По томе ова књига чини изузетак.

Срећна је околност што је Николић био упознат са стручним и организационим пословима у санитету. С правом не запоставља усмену и писану народну филозофију, његовану вијековима према рањеницима у ослободилачким ратовима. Књижевници који су рањеника-витеза ријечју заштићивали добили су сатисфакцију у овој књизи. Тако се на њеним страницама спомиње и име чувеног црногорског јунака и даровитог писца Марка Миљанова, а његово дјело „Чојство и јунаштво“ добило је похвалу и за литерарну вриједност. Битка на Неретви ушла је у историју и по изузетним залагањима бораца у спасавању рањеника, и дала је значајан печат карактеру наше револуције. Била би неправда кад се не би споменули италијански заробљеници који су, дивећи се хероизму партизана, пружили изузетну помоћ у преносу рањеника преко хигре и пјенушаве Неретве. О овим људима је до сада мало речено. Познато је да храбро држање човјека на стражишту отвара понекад веће трауме на целата него страх да буде истом мјером кажњен. Култ рањеника и њихов морал у партизанском рату разувјерио је заробљене Италијане да је правда на њиховој страни.

Писци енциклопедијских јединица о НОР-у имају драгоцјену књигу у „Коријену, стаблу и паветини“, са убједљивим подацима о војном санитету. Прегледано је дато бројно стање лекара и болничара, њихова старосна и полна структура. Мање-више може се утврдити и њихова национална структура — на основу регистра имена. Број лекара у НОР-у у односу на потребе и услове био је веома мали. Зато је њихов учинак био изузетно значајан.

За разлику од других бораца, чија је просјечна старосна структура око 20 година, лекари су у партизанским јединицама били по правилу знатно старији. Неки од њих су били зашли у шесту деценију живота. Улога Јевреја-љекара у НОР-у била је велика. Свакако ће они који студиозно проу-

чавају историју Јевреја у Југославији уврстити и ове мемоаре у неопходну литературу.

Гојко Николић потиче из породице која је већ од раније оријентисана на слогу и међусобно уважавање Хрвата и Срба. То се види из његовог казивања у првом поглављу књиге („У заточеништву завичаја“). Ту је дат кратак пресјек историје људи из његовог краја кроз приповиједање најразборитијих мудраца који су природном бистрином знатно надвисили сеоску оредину. Највише су причали о ратовима од 1848. до 1918. године. Но, за науку су свакако важнији подаци о сеобама становништва, распаду патријархалних заједница, имовинским и друштвеним односима, раћању националне свијести, појави национализма, класном раслојавању на селу и појави прве интелигенције. Епска пјесма и приповиједање, колективан живот, традиција, обичаји — оставили су видног трага на васпитању младог Николића. Видне класне разлике међу људима Николић је учио у гимназији баш међу ученицима. То се манифестовало у начину одијевања, у причама, у животним прекупацијама, у жељама и плановима и сл.

Књига, рад и етика омогућили су Николићу да већ у гимназијским данима не подлегне трулежи средине онога доба. Свој животопис у овом погледу вјерно је дочарао и композицијски успјешно уткао у другом поглављу под насловом: „Паветина се обавија“. У овом поглављу аутор пише о својим утисцима са студија у Београду, о квалитету предавања, о диференцијацији студената, њиховој идејној и идеолошкој одређености и стандарду, о нормама и догматичности хијерархијског буржоаског војног режима на Војној академији.

Укрућеност шестојануарске диктатуре тешко је подносио. Духовна стерилност власти тешко је погађала слободољубиве студенте и наставнике Универзитета. Поред политичке и духовне кризе, пратила је државу и економска криза. Режимски човјек био је за

младог Николиша предмет жаљења и одвратности.

Интелектуална радозналост Николиша стално нагони да посматра, трага и открива друштвене токове и напредна стремљења. Студенти његове генерације нашли су се пред значајним политичким раскршћем. Својим идеолошким одређењем многи су трагирани животни пут на правцу борбе против буржоаског схватања о друштву, човјеку и историји, односно против буржоаског режима уопште.

Сљедеће поглавље књиге аутор је назвао „Шпанске мадригаде“. По стандардима науке, ово поглавље могло је бити посебна књига. На основу вриједних постулата и онога што је у Шпанији доживио и колико је за напредни покрет уложио, аутор с правом сматра да му је Шпанија друга домовина. Ријетки су странци који су тако успјешно упознали Шпанију и дали о њој тако вриједне научне оцјене из етнографије, историје и музике. Из љубави према републиканској Шпанији научио је шпански језик. Послужио се логиком хуманистичких писаца и путописаца да је путовање дио образовања за младе људе а за старије драгоцјено искуство. Онај који је стекао нешто знања из језика приликом путовања по свијету тај иде у школу, а не само на пут.

Кад говори о Шпанији у овом поглављу, аутор је вјешто укомпоновао образовање, машту и искуство. Ратне стазе и богате Шпаније Николиш је обишао два пута, и то 1937—1939. и 1979. године. Колико он познаје ову земљу види се и по томе што је компоновао pjesме на шпанском језику, са свом неопходном стручном музичком културом. Вриједно је споменути да је аутор користио географске карте Шпаније и аргументовао је то у књизи и цртежом гдје су вођене жестоке битке и испољена храброст његове интернационалне бригаде.

Аутор је издвојио наслов „Испаштање за Шпанију“, мада он, по моме мишљењу, са „Шпанским мадригадама“ чини једну цјели-

ну. Радња се одвија у француским логорима добровољаца за Републиканску Шпанију као и избјеглица из Шпаније. Питао се човјек зачуђено — како ће се и ко одупријети фашизму, кад Француска ствара логоре за оне који се боре против фашизма а СССР 1939. године склапа пакт са Њемачком. Људи у логору били су под пресијом и квалификовани су као криминалци, авантуристи и политички кривци. Чланови Партије, у жељи да задрже повјерење у себе и организацију, у логорима су организовали доста значајан идеолошки и политички рад. Комунисти из Југославије били су у том погледу најактивнији, а водили су преписку и са КПЈ. Ови су људи пропагандом добили у народу велику моралну подршку.

По обиму и садржају најзначајније поглавље мемоара тематски, временски и предметно везано је за НОР и револуцију. Ради прегледности аутор га је подијелио на четири дијела или потпоглавља: „Година 1941“, „Година 1942“, „Четврта и пета офанзива“ и „Према крају једног рата“.

Планине су биле најбоља уточишта војном санитету НОР-а. Зато им аутор поклања велику пажњу. Планина је за њега бескрајно чиста — извори, ријеке, језера, снијег, лишће, камен, трава и савјест. Она је храм слободе, далеко од жандармерије, полиције, бирократије и тираније. Планински врхови асоцирају на пркос и задовољство. Пејзаж разбија монотонију, а и трагедију човјек ту лакше подноси. Приликом бомбардовања и пожара гордо се залањено дрво одупире смрти. Многе битке везане су за наше планине, многе биографије, позната јунаштва и пожртвовања.

Опис ратних догађаја аргументовао је на основу архивске и друге грађе која је доста коришћена, нарочито када се односи на Војни санитет НОР-а. То су: зборници НОР-а и револуције, зборници Војног санитета, дневник Владимира Дедијера, дневник аутора, писма, штампа итд. Избјегавајући што више цитате из архивских извора, аутор је успио да дјело

не сведе на суху хронику догађаја. Ту се исплиће цијела лепеза мотива из етнографије, етнологије, географије, етике, белетристике, историје и психологије.

Николиш се није одрекао ни књижевних родова — драме, сатире, комедије и трагедије. Ратна логика има своја написана правила и парадоксе. Док су се партизани преко двије године борили против окупатора и колаборације, савезници нијесу признавали њихов учинак и гледали су на Балкан са великом скепсом. О томе је аутор дао свој суд и изнио своје утиске.

Познавалац више језика, способан организатор, ерудита, савјестан и стрпљив радник, афирмисао се у југословенским делегацијама које су биле у контакту са В. Черчилем, Стаљином и Молотовом. Нијесу мале заслуге овог човјека у међународном афирмисању НОР-а и у признању нове Југославије. У глобалној оцјени тих односа, аутор строго подвлачи разлику појмова „домоћ“ и „сарадња“, па истиче: „Ми смо узајамно сарађивали — наш прилог је проливена крв, жртвоване десетине живота, губитак материјалних добара у току трогодишњег „анонимног“ ратовања“ (стр. 534).

До средине 1943. партизани су водили рат у Југославији без „помоћи“ савезника. Од средине 1943. до прољећа 1944. Енглези су више имали циљ да прикупљају податке него да стварно помажу јединице НОВЈ. Конзервативне снаге у британском парламенту нијесу жељеле у Југославији комунизам. Чак и познати антико-

муниста Винстон Черчил био је изложен опасностима и јавно је критикован што је одлучио да призна НОВЈ.

Они који проучавају односе СССР — ФРЈ од 1945. до 1948. године не могу заобићи Николишеву књигу, као ни самог аутора. Фактографски подаци су по поријеклу из прве руке. Ту ће се наћи драгоцјених података о Стаљину и стаљинизму.

Политолози, филозофи и историчари наћи ће овдје доста добре представе на основу ауторових судова о бирократији тог времена, њеном одрођавању од народа, себичности, хиперболисању функција, звања и догматском тумачењу појава и процеса, као и упрошћавању креативног рада.

На крају књиге дат је регистар имена личности. Можда је требало да аутор посвети мало више простора санитетском особљу у НОР-у које је дало живот за домовину.

Гојко Николиш, љекар, генерал-пуковник, народни херој и академик, написао је мемоаре: „Коријен, стабло и паветина“ од 690 страна који су га својим квалитетом афирмисали и сврстали у елиту наше мемоаристике. Рецензенти су добро рекли да ова књига „представља срећан спој вриједности: индивидуалних запажања, приповједачке даровитости, доживљајног богатства и субјективно вјерног свједочења који су нам занимљиви, о којима желимо сазнати многе и непознате појединости“ (стр. XII).

Милан М. Бајовић

ГАВРО ПЕРАЗИБ: „СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО И РИЈЕКА БОЈАНА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ“ НИО ПОБЈЕДА, ТИТОГРАД 1981

Скадарско језеро и ријека Бојана били су предмет интересовања научника различитог профила: историчара, географа, антрополога, агронома, али не и прав-

ника. Зато студија „Скадарско језеро и ријека Бојана у међународном праву“ представља јединствен покушај у нашој науци да се са становишта теорије међуна-